

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 31 (70) № 3 2020

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 28.10.2020 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15711-4182Р від 28.09.2009 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2663-6069 (Print)
ISSN 2663-6077 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2020

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бабич Т. В., Ліпагова М. В.

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК НАСЛІДОК ДІЇ ЗАКОНУ ВІДКРИТОСТІ СЛОВА 1

Бойко М. І.

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В УМОВАХ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ 6

Дружинець М. Л.

ОРФОЕПІЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ У СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ:
СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СОЦІОФОНЕТИЧНЕ МОВЛЕННЯ
ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА 11

Дьолог О. С.

ІНШОМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ В СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИХ ТИПАХ
УКРАЇНСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНОСПОЛУК 16

Лахно Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ АКТАНТНОГО РОЗПОДІЛУ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНИХ
КВАЗІПАСИВІВ 21

Мандич Т. М.

МІЛІТАРНА МЕТАФОРА У СПОРТИВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ 27

Новікова О. О.

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ОБСТАВИН
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 33

Серебрянська І. М.

«ЯК НЕ БУДЕ ПТАХІВ, ТО І ЛЮДСЬКЕ СЕРЦЕ СТАНЕ ЧЕРСТВИШИМ»
(КОНЦЕПТ «ПТАХ» У ТВОРАХ М. СТЕЛЬМАХА) 37

Строкаль О. М.

ЖІНОЧЕ ПОЗАЧАССЯ В ПОЕЗІЇ ЛЮБОВІ ГОЛОТИ ТА ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО 43

Шило С. Б.

СИНКРЕТИЧНИЙ СТАТУС АГІТАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ 51

РОСІЙСЬКА МОВА

Пахненко І. І., Телетова С. Г.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ
В ТЕЛЕВИЗИОННОМ ДИСКУРСЕ 57

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Ковпик С. І.

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ДИТЯЧОЇ СВІДОМОСТІ У ПОВІСТЯХ
Ч. МІЛОША «ДОЛИНА ІССА» ТА І. РОЗДОБУДЬКО «АРСЕН» 64

Коч Н. В.

КОНЦЕПТ «ЗАВИСТЬ» В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ
(АНТРОПОЦЕТРИЗМ БАЗОВЫХ ЧУВСТВ И ЭМОЦИЙ:
ОТ ВНЕШНЕГО К ВНУТРЕННЕМУ) 70

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Bashirova Nigar Rafael

SPHERES OF USING OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN ENGLISH 76

Боровська О. О.

НІМЕЦЬКА ПАРТИЦИПАЛЬНА КЛАУЗА ТА ЇЇ ВНУТРІШНЯ АРХІТЕКТУРА 81

Веремчук Е. О.

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КАТЕГОРІЇ *DUTY* / *ОБОВ'ЯЗОК* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ:
ЕТИМОЛОГІЧНО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ 89

Віт Ю. В.

ОПИС СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛОМОВНОЇ
ОФТАЛЬМОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ 95

Голик С. В.

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМИ-ІМЕНІ КОНЦЕПТУ *OLD AGE* 102

Дабаян І. М.

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТЬОГО ТА ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТВОРІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ 108

Жуковська В. В.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОРПУС ЯК НОВІТНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ
ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА 113

Казакова Н. О.

ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ ВИДІЛЕНOSTІ В РЕКЛАМНОМУ СЛОГАНІ 120

Кащишин Н. Є., Івацишин О. М.

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ
ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 125

Kosovych O. V.

COMPARATIVE ANALYSIS OF GENDER MODELS OF SPEECH ACTIVITY
IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES 130

Котвицька В. А.

АНАФОРИЧНІ ПОВТОРИ В РОМАНІ ГЕРТИ МЮЛЛЕР "HERZTIER":
СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ 136

Кравцев В. О.

КОНЦЕПТ *GRENZE* У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 141

Mykhaenko V. V.

PROFORMS REVISITED 146

Науменко У. В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЇ «ЗБЕНТЕЖЕННЯ» У ТВОРІ КРІСА ВУДІНГА «ОТРУТА» 150

Остафійчук О. Д.

НЕОЛОГІЗМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 156

Павловська Л. І.

ВИДИ Й ЦІЛІ ЧИТАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 161

Поздняков О. В.

ПРОЦЕСИ МЕТАФОРИЗАЦІЇ В НІМЕЦЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНЗІ 166

Попелюк В. П. ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ	171
Романюк О. В., Бялик В. Д. ЕТИМОЛОГІЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ ТА ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	177
Sabat S. I. PEER OBSERVATION: A POWERFUL TOOL FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHERS IN CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT	182
Sandyha L. O., Oliinyk I. V., Sviatiuk Yu. V. ENGLISH GREEN NEOLOGISMS REFLECTING NEW TRENDS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT	187
Українська Є. В. ВЗАЄМОДІЯ КОМІЧНОГО ТА МАГІЧНОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ МОЖЛИВИХ СВІТІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ ГУМОРИСТИЧНОГО ФЕНТЕЗІ)	193
Шавlach Ю. В., Лазебна О. А., Хоменко О. А. НІМЕЦЬКОМОВНИЙ ЮВЕНАЛЬНИЙ МЕДІАДИСКУРС ЯК ФРАГМЕНТ КАРТИНИ СВІТУ ПІДЛІТКА: ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	200
Шмуля Л. В. МОВНА КАРТИНА СВІТУ РОК-ПОЕЗІЇ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ	205
РОМАНСЬКІ МОВИ	
Molokova O. F. TEXTUAL MESOCONCEPT <i>JOURNEY</i> IN THE STRUCTURE OF TEXTUAL MEGACONCEPT <i>MEMORY</i> (IN P. MODIANO'S AUTOFICTION).....	211
ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ	
Поздняков К. О. МОРФОЛОГІЧНА СИСТЕМА ДАВНЬОПЕРСЬКОГО ІМЕННИКА	218
ТЮРКСЬКІ МОВИ	
Абдуллаева Гызылгюль ВИДЫ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ПО ПРИНЦИПАМ КЛАССИФИКАЦИИ В СИНТАКСИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ XVII ВЕКА	224
Piriyeva L. M. CLOTHING VOCABULARY IN AZERBAIJANI ASHIG POETRY	231
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	236

Лахно Н. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ АКТАНТНОГО РОЗПОДІЛУ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНИХ КВАЗІПАСИВІВ

У статті проаналізовано семантику модальних квазіпасивів, співвідносних із незворотними дієсловами, шляхом зіставлення семантичних функцій придієслівних актантів. Розглянуто питання щодо статусу цього різновиду рефлексивів. Зазначено, що модальні квазіпасиви відіграють важливу роль у вираженні досить рідкісного варіанту суб'єктно-об'єктних відношень і перебувають на перетині двох семантичних типів, маючи пропорційно однакові ознаки, оскільки потенційна властивість об'єкта акумулювати ознаку поєднується зі здібністю її генерувати.

Модальні квазіпасиви є основними лексико-семантичними варіантами незначної кількості дієслів. Вони виділені в семантичній структурі дієслів з основним декаузативним значенням, власне-зворотнім, абсолютивним, автокаузативним і дії.

Дефініції досліджуваних лексем зафіксовано в Словнику української мови [11] непослідовно. У словнику часто об'єднано в один лексико-семантичний варіант значення дієслів, які зумовлюють різні функції актантів у позиції підмета. Насамперед не розмежовано як окремі лексико-семантичні варіанти модальні квазіпасиви й декаузативи. Модальні квазіпасиви розглянуто як відтінки основного декаузативного або абсолютивного значення. Наведено модальні квазіпасиви, які Словник української мови не подає, хоча аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що такі значення існують.

Встановлено основні об'єктні значення, які обов'язково має фіксувати словникова стаття, присвячена більшості модальних квазіпасивів. Доведено, що словникова стаття дієслів на кшталт мазатися, маститися має містити шість значень.

Запропоновано поширити методику аналізу на інші семантичні групи рефлексивів із метою систематичного опрацювання теорії зворотних дієслів та їхньої класифікації залежно від семантичної функції постфікса, визначення місця рефлексивів у загальній семантичній категорії актантного розподілу семантики дієслова й розв'язання проблеми уніфікації та виведення типових формул словникових тлумачень.

Ключові слова: модальні квазіпасиви, суб'єкт, об'єкт, актант, генеративна функція, акумулятивна функція, тлумачний словник, словникова стаття.

Постановка проблеми. Сучасній лінгвістиці властива актуалізація досліджень функціонального спрямування. Предметом постійної уваги дослідників є зворотні дієслова, які завдяки багатозначності й поліфункціональності займають особливе положення в мовній системі. Важливим є їхній надзвичайний статус, зумовлений складною взаємодією явищ морфології, синтаксису, лексики й словотвору.

Незважаючи на численні різноаспектні дослідження дієслів із постфіксом *-ся* [1; 2; 3; 4; 5; 6; 12; 13 та інші], вони досі залишаються предметом мовознавчих дискусій.

Насамперед бракує систематичного опрацювання теорії рефлексивів та їхньої класифікації залежно від семантичної функції постфікса, відсутнє однозначне тлумачення цієї підгрупи зво-

ротних дієслів, що пояснює проблему уніфікації словникових дефініцій, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формальні, синтаксичні й семантичні класифікації системи рефлексивів не є вичерпними [2; 3; 5; 13]. Пропонуємо удосконалити їх, використавши методику аналізу дієслів з урахуванням особливостей актантного розподілу їхньої семантики [10].

Постановка завдання. Ми проаналізували із цих позицій модальні квазіпасиви для уточнення семантичної класифікації зворотних дієслів, яка відбиває внутрішню ієрархічну організацію цієї когорти дієслів і базується на принципах, що дозволяють згрупувати й поставити порядок слова, які вимагають ідентичних лексикографічних

тлумачень. Запропоновану методику аналізу слід поширити на інші підгрупи рефлексивів.

Виклад основного матеріалу. «Актантний розподіл семантики дієслова – це спрямування окремих семантичних компонентів дієслова в бік характеристики актантів, що посідають у складі висловлення певних синтаксичних позицій» [9, с. 154]. Виділяють чотири функції придієслівних актантів: генеративну, акумулятивну, гібридну й пояснювальну [2, с. 154]. Генеративний актант називає джерело дії або ознаки, акумулятивний актант відчуває на собі дію суб'єкта й набуває внаслідок зовнішніх або внутрішніх перетворень нових ознак або властивостей, генеративно-акумулятивний актант поєднує ці ознаки, а актант-поширювачі уточнюють сутність акумулятивної ознаки / дії в часовому або локативному вимірі. Аналіз зворотних дієслів з урахуванням цих функцій необхідний, оскільки відношення між зворотними й незворотними дієсловами трактують як співвідношення між семантичними ролями учасників ситуацій, основою для яких є конкретні семантичні ролі агенса й пацієнса, з одного боку, й синтаксичні актантанти у відповідних позиціях (підмет, додаток і таке інше), – з іншого.

Розглянемо особливості актантного розподілу семантики модальних квазіпасивів, проведемо порівняльний аналіз зворотних і незворотних дієслів, в яких зміна актантного розподілу семантики зумовлена постфіксацією.

Систематизуючи зворотні дієслова, спираємося на класифікації Н. О. Янко-Триніцької [13], Е. Ш. Генюшене [3], Ю. П. Князева [5] та інших, і виділяємо суб'єктні, об'єктні й безособові рефлексиви. Досліджувана підгрупа належить до об'єктних рефлексивів, суб'єктом дії яких є об'єкт дії незворотного дієслова. Також слідом за О. М. Соколовим враховуємо принцип функціональної значущості компонентів, які належать до різних синтаксичних конструкцій і передбачають виділення синтаксично розчленованих і нерозчленованих актантів [9, с. 125–127].

Об'єктні дієслова демонструють різні формули відношень:

1. Суб'єктно-об'єктні відношення не представлені – декаузативи.
2. Розчленовані суб'єктно-об'єктні структури – конверсивні й пасивні рефлексиви.
3. Потенційно виражені суб'єктно-об'єктні відношення – модальні квазіпасиви.

Модальні квазіпасиви, як і абсолютиви, відіграють важливу роль у вираженні досить рідкісного варіанту суб'єктно-об'єктних відношень. В абсо-

лютивах потенційно виражений об'єкт. У виразах *Корова бодається, собака кусається* акумулятивний об'єкт відсутній, але передбачений і структурно може бути легко відновлений: *Собака кусає хлопця*. Якщо об'єкт у таких реченнях був би не передбаченим, дія була б безглуздою. У досліджуваних рефлексивах потенційно передбачений суб'єкт, дії якого зумовлюють ознаку об'єкта.

Семантика квазіпасивів залежить від виду дієслова. В якісному значенні можуть виступати тільки форми недоконаного виду.

Проблемним є питання щодо статусу цього різновиду рефлексивів.

У лінгвістичній традиції, зокрема й українській, досліджувану групу дієслів переважно розглядають у рамках пасивного стану [13] або як особливий тип рефлексивних конструкцій [3; 5; 7; 8; 9].

У сучасному мовознавстві для позначення зворотних дієслів цієї групи вживають різні терміни: модальні квазіпасивні рефлексивні дієслова, модальні квазіпасиви, пасивно-якісні, потенційно-якісні, характеризуюче-якісні, якісно-пасивно-безоб'єктні, об'єктно-модальні, дієслова характеристичної дії, модальний пасив.

Мотиваторами модальних квазіпасивів є лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ), які вказують на вплив суб'єкта на об'єкт. До їхньої семантичної структури входить архісема «дія», сема «спрямованість дії на об'єкт», «суб'єкт» (істоту). Об'єктом є неістота, що має внутрішні ознаки, які сприяють чи перешкоджають протіканню дії. Також наявна сема «зміна якості об'єкта внаслідок дії суб'єкта».

Актантну адресованість семантики відбиває описова формула: Актант 1 (суб'єкт) генерує дію – актант 2 (об'єкт) акумулює дію (відчуває на собі): *Хлопець фарбує стіл*. Властива двовалентна (суб'єктно-об'єктна) структура розмежувального типу: генеративний підмет (суб'єкт) та акумулятивний додаток (об'єкт).

Відношення між конструкціями мотиватора й мотиву є причино-наслідковими: дія суб'єкта-істоти, спрямована на об'єкт-неістоту, є причиною змін якості об'єкта.

Мотивати пов'язані з потенційно-акумулятивною функцією актанта в позиції підмета, що виявляється шляхом зіставлення розглянутих конструкцій із каузативними, які називають суб'єкт дії: *Суб'єкт прасує, мене, фарбує одяг – Одяг легко прасується, мнеться, фарбується*. Сема «суб'єкт» зазнає змін: у непохідному дієслові суб'єкт конкретний, у похідній лексемі спостерігаємо деконкретизацію суб'єкта. У мотиватах

генеративний суб'єкт відсутній, але структурно передбачений. Такий потенційний суб'єкт має високий ступінь узагальненості й відповідає не конкретному суб'єкту, а класу або групі суб'єктів, яких можна визначити як «усі, хто може вчинити певну дію над об'єктом». Наприклад: *Чашка б'ється*. Це твердження означає, що через необережне поводження суб'єкта із зазначеним об'єктом він може розбитися. Або: *Ця тканина сильно мнеться*. Тобто якщо суб'єкт буде носити одяг із цієї тканини, вона буде м'ятися. Через неозначеність суб'єкта квазіпасиви в комунікативному плані слугують для підкреслення потенційної ознаки об'єкта підпадати під певну дію, що своєю чергою спричиняє модифікацію архісеми дії в архісемі «якість суб'єкта». Отже, спостерігаємо розвиток модально-потенційного значення. Незважаючи на це, квазіпасиви не втрачають своє каузативне значення, яке виражено модальними актантами-поширювачами (інколи імпліцитно). Пояснювальна функція прислівникових і дієслівних детермінантів (*добре, погано, легко, складно, швидко, приємно й інших*) полягає в розкритті змісту потенційно-аккумулятивної функції в обставинному аспекті: *дошки легко пиляються, такі тканини добре перуться та фарбуються, горшки швидко б'ються, великі кругляки важко колються*. Якісну характеристику об'єкта може підкреслювати й заперечення: *Перша ваша продукція. І – першого сорту! Лопати ваші не гнуться й не ламаються!* (Г. Тютюнник).

Об'єкт у позиції підмета має потенційну здібність акумулювати ознаку, що є його сформованою, постійною якістю. Модальні квазіпасиви перебувають на перетині двох семантичних типів, маючи пропорційно однакові ознаки, оскільки потенційна властивість акумулювати ознаку поєднується в них зі здібністю її генерувати.

Актантна адресованість семантики мотивата може бути передана формулою: Актант 1 (об'єкт) потенційно може акумулювати ознаку, яку зумовлюють дії потенційного суб'єкта: *Посуд б'ється*. Властива одновалентна структура з потенційно-аккумулятивним підметом (об'єктом).

Значення постійної ознаки зумовлює відповідну граматичну характеристику дієслів на *-ся*: вони вживаються у формі недоконаного виду третьої особи теперішнього неактуального часу.

За синтаксичними властивостями ця група рефлексивів близька до пасивних, тому має назву квазіпасивних, проте характерна для більш вузького кола дієслів [12, с. 58]. Основна відмінність між конструкціями з пасивними рефлексивами й дослі-

джуваними полягає в тому, що останні не можуть містити агентивний додаток в орудному відмінку, порівняйте: *Ці задачі легко розв'язуються Максимом / Ці задачі легко розв'язуються*. Конструкція з пасивним рефлексивом якісно характеризує суб'єкт дії (*Максима*), а з модальним квазіпасивом – об'єкт дії (*ці задачі*).

Для визначення квазіпасивного значення мовознавці переважно пропонують застосовувати правило трансформації [12, с. 59]: *морква нарізається – моркву можна нарізати; проковтнулось – було випадково проковтнуте*.

Дефініції досліджуваних дієслів подано в Словнику української мови (далі – СУМ) непослідовно.

Як основні ЛСВ квазіпасиви зафіксовано в семантичній структурі незначної кількості дієслів. Їхні значення переважно сформульовано як «піддаватися дії» (*жуватися, куватися, пилятися, поліруватися, пратися, продовжуватися, стругатися, шліфуватися та інші*). Іноді в дефініціях описано потенційну властивість об'єкта: *читатися «бути доступним для розуміння, легко сприйматися»; прощупуватися «відчуватися, виявлятися під час прощупування»*.

У СУМі послідовно не розмежовано ЛСВ із потенційно-аккумулятивною функцією актанта (модальні квазіпасиви) й ЛСВ на позначення акумуляції об'єктом ознаки (аккумулятивна функція), переважно декаузативи. До першого ЛСВ дієслова *фарбуватися* наведено приклади з модальними квазіпасивами: *Екстракт із листя скумпії використовується в шкіряній промисловості для вироблення еластичної та міцної шкіри вищих сортів, яка легко фарбується у світлий колір (Наука і життя); Об'ємні нитки відзначаються високою міцністю та теплозахисними властивостями. Порівняно з шерстяними вони краще перуться та легше фарбуються (Вечірній Київ), натомість формулювання значення «покриватися або просочуватися фарбою» не відповідає семантиці цієї групи рефлексивів. Доцільніше б було подати визначення «піддаватися фарбуванню».*

Модальні квазіпасиви також виділено в семантичній структурі дієслів з основним декаузативним значенням, власне-зворотним, абсолютивним, автокаузативним і дії. Наприклад: *Права нога погано згинається, ходить повільно, спираючись на ціпок (І. Кочерга); – Не милиться його мило, – роздягаючись, жартома кинула Вутанька (Олесь Гончар); Сокира вправно подзенькує в міцних руках, сухі кругляки колються легко (Михайло Чабанівський); Коли спробувати розірвати лист*

евкомії, він **тягнеться**, як резина (Літературна газета); Отрута мусила бути швидкою та гуманною, до того ж мала блискавично **розкладатися**, щоб загиблими тваринами не отруїлися популяції комах (О. Токарчук).

У словнику часто об'єднують в один ЛСВ значення дієслів, які зумовлюють різні функції актантів у позиції підмета. Модальні квазіпасиви розглянуто як відтінки основного декаузативного значення (ламатися, м'ятися, ділитися) або відтінок абсолютива (дряпатися): Хоча сноуборди міцні, але потребують щоденного нагляду. А от кріплення можуть **ламатися** (З журналу); Кристал має гострі ребра й **дряпається** (Л. Копиленко).

Більшість квазіпасивів СУМ не фіксує, хоча аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що такі значення існують. Їх розвивають переважно дієслова з основним декаузативним значенням (бруднитися, вигвинчуватися, викручуватися, вичавлюватися, віджиматися, відмикатися, відчинятися, жмакатися, забруднюватися, загвинчуватися, замикатися, засмальцьовуватися, зачинятися, здиратися, згинатися, змиватися, кришитися, ліпитися, нагріватися, повертатися, приручатися, прострілюватися, пушитися, різатися, розв'язуватися, розкладатися (диван), розкручуватися, розпушуватися, складатися (диван), сплющуватися, стоптуватися, уварюватися (зменишуватися), упарюватися та інші). Зумовлено це тим, що декаузативи мають спільні з модальними квазіпасивами мотиватори. Як і квазіпасиви, декаузативи не акцентують увагу на причинах зазначених процесів і суб'єкті. Декаузативи вказують на зміну об'єкта (аккумулятивна функція), а модальні квазіпасиви на можливість таких змін, як властивість об'єкта (потенційно-аккумулятивна функція). Наприклад: Мідь **брудниться** дуже швидко (В. Шовкун); У верхній частині цього циліндра легко **вигвинчувалася** головка й відтіля виймалася алюмінієва трубка... (Микола Трублаїні); Усе йшло як по маслу: стрижень помади легко **викручувався** назовні й укручувався назад (М. Лапенко); Якщо ж волога не з'являється – субстрат сухуватий, якщо вода легко **вичавлюється** та проступає між пальцями, стікаючими краплинами, – перезволожений (З інструкції); Після використання продукція легко **віджимається** та висихає за кілька хвилин (З інструкції); Ви ж самі бачите, що цей замок легко **відмикається** ножем (В. Івченко); ... який ніяк не міг відчинити ларця, хоч той дуже швидко **відчинявся** (Микола Трублаїні); «Купюри

рвуться, **жмакаються** та зношуються набагато швидше, ніж марки», – пояснив головний касир "Bundesbank" Пітер Волтер (З газети); Таким чином, умиватися йому все-таки доводилося, але це не мало великого значення, бо в нього була властивість швидко **забруднюватися** (Ф. Маківчук); Я це до того, що м'ясорубка чогось не **загвинчується** (М. Білкун); Сашко ляпнув себе по лобі: – Льох є? – Так точно, є. – Добрий? – Дуже добрий. – Великий? – Ого. На цілу бригаду. Як на Лубяниці! – **Замикається?** – **Замикається** (Іван Багрянний); На цілий потяг лише в одному вагоні всі вікна добре **зачинялися** (Артем Чапай); Без маляра людина завжди себе почуває, неначе оголена рана із струпом, що безнастанно **здирається** (І. Левченко); **Не згиналось** йому ліве коліно: тим зворушена, княжна наказала його взяти до кочі (Ю. Косач); Ніби він убив червоного командира й втік із фронту, пристав у прийми до молоденької удовиці, насміявся над нею та задушив подушками; що на руках у нього стільки чужої крові, що вже не **змивається** та виступає на них червоними плямами (Григорій Тютюнник); Добутий матеріал висихав, тріскався, але дуже легко **кришився**, перетворюючись на сажу (Михайло Чабанівський); Смола **ліпиться** на руки, на ноги, лізти нелегко, але коли людина хоче, все можна (М. Галиця); ...відросток входить у відповідне заглиблення першого шийного хребця, та череп може легко **повертатися** на ньому (З підручника); Почулися вигуки подиву – як справді легко й дотепно **розв'язується** задача! (О. Донченко); Коли дівчата мали вії прями, то підкручували їх ножничками. Потримаєш хвилинку – й швидко густо фарбуєш, щоб не **розкручувалося** та трималося (Б. Юхно); Нанизай намистинки, різнокольоровий бісер на шовкову нитку, зав'яжи кінці кількома вузлами, а кінчики припали, щоб не стирчали й не **розпушувалися** (З газети); Важливо, як швидко вона (піч) розпалюється, **нагрівається** та утримує тепло (А. Данилюк); У деяких регіонах бінтуронгів тримають як домашніх тварин, оскільки вони легко **приручаються** та є довірливими звірами (Вікіпедія); ...посередині мосту стриміла Водяна вежа, з якої добре **прострілювалася** і річка, й дорога – крізь стрільниці й бійниці (О. Донченко); Збита білкова піна добре **пушилася** та розросталася в об'ємах (Ю. Винничук); Усе, здається, в Сідалковського виходило: добре **різалось** м'ясо (він смажив найчастіше відбивні) (О. Черногуз); Чому, власне, обрали саме такий вид транспорту – байдарку? – Це легкість і зручність. Порівняно легко **розкладається**

та складається. Це алюмінієвий каркас, обтягнутий водонепроникним матеріалом (З газети); Гаазька декларація про заборону вживати кулі, що легко розвертаються або **сплющуються** в людському тілі (З газети); Таке карпатське взуття від переважно енергійних танців **стоптується** дуже швидко (З газети); Гриби помітно уварюються, – каже Марія Ромуальдівна. – Білі, польські – дець у 2,5 рази, опеньки – трохи менше (З газети).

У деяких лексемах доречно зафіксувати декілька модальних квазіпасивів. Наприклад, у семантичній структурі дієслова **рватися** необхідно виділити ЛСВ зі значеннями «піддаватися розриву»: і посеред всього шпигат, витягнутий зі штор на вікні. Видно, що він їм не пригодився, не міцний, легко **рветься** (Н. Смик) і «мати здатність розлітатися, розриватися на частини, осколки»: Така (куля), торкнувшись навіть волосини кінського хвоста, одразу **рветься**, вганяється в тіло безліччю металевих скалок (О. Гончар).

Розвивають квазіпасивні значення і деякі власне-зворотні рефлексиви: Українці вже навчилися розрізняти мандарин, «климентин» – гібрид мандарина й апельсина-королька (найсолодіший різновид мандаринок) і «танжерин» (вид мандарина з тоненькою шкіркою, яка дуже легко **чиститься**) (З газети); Дуже зручна новинка: глина не береться, не **мажеться**, і стіни сяють на сонці, як полаковані (В. Близнаць); Крем легко **мастився** і, як здалося Маргариті, тут же випаровувався (Ю. Некрутенко); Покласти головку часнику на 15 секунд у мікрохвильову піч, включену на максимальну потужність, і **очиститься** він дуже легко (З газети).

Зафіксовано модальні квазіпасиви в семантичній структурі дієслів дії: Великий клопіт завдавали скляні термометри, які при 1 200 мм капілярі легко **билися**, або ртуть розривалася та температура не показувала точно (В. Іваніс); Дуже легко **готується** торт «Банановий будиночок» (З журналу); Одягнені просто – картаті сорочки, штани, що **не прасуються**, кросівки, в руках по в'язці рибальських снастей (Грен Роздобудько).

На нашу думку, більшість словникових статей, присвячених зворотним дієсловом з основним декаузативним значенням, має містити не менш ніж три основні об'єктні значення:

1. Декаузативне значення «зміна стану об'єкта, яка відбувається під дією невідомих зовнішніх чинників і відабстрагована від свідомої діяльності людини».

2. Модальні квазіпасиви, які вказують на потенційну ознаку об'єкта підпадати під певну дію.

3. Пасивне значення «зміна якості об'єкта під дією суб'єкта».

Першим двом значенням властиве усунення або виведення агентивного семантичного компонента. Вони різняться архісемою («дія» та «ознака предмета») й, відповідно, актантним розподілом семантики: декаузативи зумовлюють акумулятивну функцію актанта-підмета, який є об'єктом дії, а модальні квазіпасиви – потенційно-акумулятивну.

У пасивному значенні спостерігаємо конкретизацію суб'єкта. Третє значення пов'язано з генеративною функцією додатка, який є суб'єктом дії, та акумулятивною функцією актанта-підмета, який називає об'єкт дії.

Відповідно до нашого бачення зображена лише семантична структура дієслів *м'ятися* та *тягтися*. Описані значення зафіксовано також у семантичній структурі інших досліджуваних рефлексивів, але непослідовно. Перше значення як єдине зазначено для багатьох досліджуваних лексем (*бруднитися*, *кришитися*, *викручуватися*, *сплющуватися*, *уварюватися*, *прострілюватися*, *відчинятися* та інших). Тільки пасивне значення зафіксовано в семантичній структурі дієслова *прасуватися*, і лише квазіпасивним ЛСВ представлена лексема *стругатися*.

Словникова стаття дієслів на кшталт *мазатися*, *маститися* має містити шість значень:

1. Власне-зворотне «мазати себе чим-небудь» – гібридна функція актанта.

2. Власне-посесивне «накладати на обличчя фарбу, грим» – гібридна функція актанта.

3. Інхоативне «вимазатися, випадково забруднитися чим-небудь» – акумулятивна функція актанта.

4. Абсолютивне «може забруднити, якщо доторкнутися (про предмет)» – потенційно-генеративна функція актанта.

5. Зворотньо-пасивне «покриватися брудом» – потенційно-акумулятивна функція актанта.

6. Пасивне до *мастити*, *мазати* – акумулятивна функція актанта.

Висновки і пропозиції. Встановлення функцій придієслівних актантів зворотних дієслів та їхніх мотиваторів на рівні лексико-семантичних варіантів допоможе проаналізувати семантичну структуру рефлексивів із позицій імпліцитної морфології, створити їхню класифікацію з урахуванням семантичної функції постфікса, встановити місце дієслів із постфіксом *-ся* у вираженні категорійного значення актантного розподілу семантики.

Визначення типової семантичної структури рефлексивів різних підгруп дозволить спрогнозувати ЛСВ, не зафіксовані в словниках (зокрема СУМі), та знайти їх у мовному матеріалі.

Список літератури:

1. Басиров Ш. Р. Словотвор дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2006. 34 с.
2. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. Ленинград, 1976. 255 с.
3. Генюшене Э. Ш. Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов. Вильнюс, 1983. 168 с.
4. Городенська К. Г. Зворотні дієслова. *Українська мова* : Енциклопедія. Київ, 2004. С. 201.
5. Князев Ю. П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе. Москва, 2007. 704 с.
6. Михайлик Р. П. Семантико-граматична структура дієслів на –ся в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1995. 16 с.
7. Неядяков В. П. Типология рецессивных конструкций: Рефлексивные конструкции. *Диатезы и залого* : тезисы конф., г. Ленинград, 21–23 октября. 1975 г. Ленинград, 1975. С. 21–33.
8. Пунынин Ю. А. О семантическом инварианте несовершенного вида в русском языке. *Основные проблемы русской аспектологии*. Санкт-Петербург, 2002. С. 177–184.
9. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка. Москва, 1997. 203 с.
10. Соколова С. О. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2009. Вип. 8. С. 92–99.
11. СУМ: Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970 – 1980.
12. Щербій Н. О. Категорія зворотності дієслів у польській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. Івано-Франківськ, 2015. 22 с.
13. Янко-Триницкая Н. А. Возвратные глаголы в современном русском языке. Москва, 1962. 247 с.

Lahno N. V. THE ACTANT DISTRIBUTION SEMANTICS OF MODAL QUASI-PASSIVE VERBS

The article regards the semantics modal quasi-passive reflexive verbs, correlated with non-reflexive verbs with common roots, in the terms of contrasting semantic functions of verbal actants. The status of this type of reflexive has been determined. Modal quasi-passive verbs play an important role in the expression of a rare variant of subject-object relations; they are at the intersection of two semantic types. Such verbs have proportionally identical features, because the potential property of an object to accumulate a feature is combined with the ability to generate it.

Modal quasi-passive are the main lexical-semantic variants (LSV) of a small number of verbs. They are distinguished in the semantic structure of verbs with the main decausative meaning, proper-inverse, absolute, autocausative and action.

In the “Dictionary of the Ukrainian language” (DUL) [11], the definitions of the studied tokens are recorded inconsistently. Definitions of verbs that determine the different functions of actants in the position of the subject, often combined into one LSV. Modal quasi-passive verbs and decausatives were not separated as separate groups.

Modal quasi-passive verbs are considered as shades of the main inchoative or absolute value. The article presents modal quasi-passive verbs that DUL does not provide, although the analysis of language material confirms the existence of such values.

The basic object values that must be recorded by a dictionary article on modal quasi-passive are set. It is proved that the dictionary article of verbs such embalm, smear should contain six meanings.

It is also proposed to introduce the analysis methods into other semantic groups reflexive verbs for the purpose of systematic study of the theory of reflexive verbs and their classification depending on the semantic function postfix, the definition of reflexive in the common semantic category actant distribution semantics of the verb and the solution to the problem of standardization and destroying of typical formulas of dictionary interpretations.

Key words: *modal quasi-passive, subject, object, actant, generative function, accumulative function, general-purpose dictionary, dictionary entry.*